

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Гарматюк В. О.,

аспірант Хмельницького університету управління

та права імені Леоніда Юзькова,

vitaliyagarmatyuk@gmail.com

ORCID – 0000-0003-3867-5049

Гарматюк В. О. Особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Автором проаналізовано особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

У статті сформульовано такі завдання правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів:

- Правильний та своєчасний розгляд кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення його по суті.
- Охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження щодо корупційних злочинів.
- Укріплення верховенства права та законності.
- Захист особи, суспільства та держави від корупційних злочинів.
- Запобігання та боротьба з корупційними злочинами.

Що ж до завдання правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів то, воно є поєднанням положень ст. 2 КПК України та ст. 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд».

Так, згідно ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Суди в основному забезпечують правильне застосування законів, справедливий розгляд судових справ і скарг громадян. Разом з тим у їх діяльності є чимало недоліків і упущень, що негативно позначаються на ефективності правосуддя. Не завжди повно і всебічно встановлюються обставини злочину, допускаються помилки при дослідженні та оцінці доказів, застосуванні норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства, призначенні покарання. Мають місце факти необґрунтованого засудження громадян. Саме на упередження процесуальних помилок має бути спрямоване завдання правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Ключові слова: правосуддя, кримінальне провадження, корупційний злочин, кримінальне судочинство.

Garmatyuk V. Peculiarities of justice in criminal proceedings regarding corruption crimes.

The author analyzes the peculiarities of justice in criminal proceedings regarding corruption crimes.

The article formulated the following tasks of justice in criminal proceedings regarding corruption crimes:

- Correct and timely consideration of criminal proceedings regarding corruption crimes and their substantive resolution.
- Protection of rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings regarding corruption crimes.

- Strengthening the rule of law and legality.
- Protection of individuals, society and the state from corruption crimes.
- Prevention and fight against corruption crimes.

As for the task of justice in criminal proceedings regarding corruption crimes, it is a combination of the provisions of Art. 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and Art. 3 of the Law of Ukraine "On the Higher Anti-Corruption Court".

Yes, according to Art. 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the tasks of criminal proceedings are to protect the individual, society and the state from criminal offenses, to protect the rights, freedoms and legitimate interests of the participants in criminal proceedings, as well as to ensure a quick, complete and impartial investigation and trial, so that everyone who has committed a criminal offense, was prosecuted to the extent of his guilt, no innocent person was charged or convicted, no person was subjected to unjustified procedural coercion, and that due process of law was applied to each participant in the criminal proceedings.

Courts mainly ensure the correct application of laws, fair consideration of court cases and citizen complaints. At the same time, there are many shortcomings and omissions in their activities, which negatively affect the effectiveness of justice. The circumstances of the crime are not always fully and comprehensively established, mistakes are made in the investigation and evaluation of evidence, the application of the norms of criminal and criminal procedural legislation, and the imposition of punishment. There are facts of unjustified conviction of citizen. The task of justice in criminal proceedings regarding corruption crimes should be aimed at preventing procedural errors.

Key words: justice, criminal proceedings, corruption crime, criminal justice.

Постановка проблеми. Проблема протидії корупції в Україні нині є надзвичайно актуальною, зокрема у частині антикорупційного правосуддя, що є новелою для України, що і зумовлює, відповідно, підвищення наукового інтересу до вивчення зазначеної проблеми та заходів щодо удосконалення антикорупційного правосуддя [1, с. 82]. А для визначення поняття, завдання та особливостей правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів необхідним є використання дуального підходу з поєднання розуміння сутності правосуддя у кримінальних провадженнях та корупційних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів присвячені праці багатьох вітчизняних науковців. Серед них, Михайленко Д.Г., Пономаренко В.В., Бігун В.С., Туркіна І.Є., Слінько К.М., Сиза Н.П., Муляр Г., Ховпун О., Валько В.І., Хавронюк М.І., Прокопів Б.В., Полянський Ю.Є. та інші. Утім, на сьогодні, не акцентовано увагу саме на дослідженні та науковому переосмисленні таких стандартів у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є дослідження особливостей правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Корупційний злочин – це правопорушення, яке полягає у використанні свого службового становища чи іншої особи з власною корисливою метою [2, с. 317].

Згідно примітки до ст. 45 КК України, корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до КК України вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК України [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 33-1 КПК України Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених в примітці статті 45 Кримінального кодексу України, статтями 206-2, 209, 211, 366-2, 366-3 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених пунктами 1-3 частини п'ятої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [4].

Підтримую думку Михайленка Д.Г. про те, що коло корупційних злочинів лише перетинається із колом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. Важливою типологізацією корупційних злочинів є їх розподіл на дві принципово різні групи за критерієм механізму корупційних відносин на односторонні та двосторонні корупційні злочини. [5, с. 10].

Здійснюючи аналіз рівня, структури та динаміки корупційної злочинності, Пономаренко В.В. визначила, що він показав «переломність» 2018 року, в якому суттєво зросла кількість зареєстрованих

корупційних злочинів, в тому числі окремих їх видів, а також суттєве зростання залишку нерозглянутих справ на початок звітного періоду, кількості справ, що надійшли, та тих, які були розглянуті, а також нерозглянутих на момент завершення звітного періоду справ. [5, с.57].

Бігун В. С. зазначає, що правові положення дають підстави стверджувати про наявність формальних і змістовних сутнісних ознак правосуддя. Формальною ознакою правосуддя є його здійснення в формі судочинства судами як державними органами, а змістовною – відповідність вимогам справедливості і забезпечення ефективного поновлення в правах [7, с. 13].

Особливості правосуддя як самостійної форми державної діяльності, Туркіною І. Є. розкрито в таких положеннях:

По-перше, здійснення правосуддя націлене на особливу сферу діяльності держави, в якій виділяються правозахисні, впорядковують і правозастосовні елементи змісту влади, встановлюються основи фактичної і правової рівності всіх соціальних груп і прошарків населення, кожного окремого громадянина перед законом і судом.

По-друге, реалізація правосуддя як форми державної діяльності має чітку спрямованість на здійснення судової політики в державі. Під політикою можна розуміти історично визначену форму управління соціальними процесами, а це передбачає як установку цілей, так і планомірну свідому діяльність по їх здійсненню.

По-третє, здійснення правосуддя як особливої форми державної діяльності виражається зовні через відповідну систему органів держави – судову систему. Як відомо, кожна з таких форм, поряд з іншими ознаками, характеризується організацією здійснюють її органів і пов'язана з тим чи іншим видом державних органів (представницьких, виконавчих, судових).

Тільки цілісний аналіз усіх елементів структури судової системи дає можливість виявити її характер. Головне призначення судової системи – це здійснення правосуддя. Причому правосуддя становить виняткову прерогативу суду, тому що воно здійснюється тільки судом [8, с. 103-104].

Згідно Слінько К.М. правосуддя у кримінальних провадженнях має свої функції. Так, функції правосуддя у кримінальному процесі можна визначити як сукупність функціональної діяльності судді під час судового розгляду щодо обвинуваченого та за змістом обвинувачення. Суддя зобов'язаний під час виконання функції правосуддя надати гарантії учасникам кримінального провадження таким чином, щоб забезпечити виконання завдань кримінального процесу [9, с. 137].

Водночас у Сизої Н.П. визначено правосуддя як функцію кримінального процесу. Так, авторка зазначила, що правосуддя є основною кримінально-процесуальною функцією, яку здійснює суд через реалізацію в установленій законом процесуальній формі повноважень щодо з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, і вирішення кримінального позову з ухваленням законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення. Функція правосуддя здійснюється у судових стадіях кримінального провадження, де вирішується питання про обвинувачення: у підготовчому судовому провадженні, судовому розгляді у першій інстанції, апеляційному та касаційному розгляді та при перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами [10, с.60].

Вище окреслене дозволяє сформулювати положення про те, що правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів є окремим різновидом правосуддя у кримінальному провадженні, яке відрізняється від загального правосуддя у кримінальних провадженнях лише за ознакою кваліфікації кримінального протиправного діяння як корупційного. Водночас, на мою думку на його зміст впливають і інші особливості, які необхідно визначити як ознаки правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Спробую їх охарактеризувати.

По-перше, це спеціальні суб'єкти, що беруть участь у правосудді у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

На думку Муляр Г. та Ховпун О. корупційні правопорушення (злочини) в Україні розглядаються новими інститутами, які утворені у 2014-2019 роках. До таких інститутів (органів) належать: НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС. Вони мають як власні повноваження, так визначені законодавством процедури взаємодії між собою [11, с. 63].

Із запуском в Україні нових антикорупційних структур (Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро, Національне агентство з питань запобігання корупції) з'явилася ініціатива впровадження спеціалізованих судів, які б розглядали судові справи, пов'язані з корупцією на високому рівні [12, с. 126].

Вищі спеціалізовані суди у системі судоустрою України відіграють важливу роль у цілісному механізмі всієї судової системи, оскільки вони наділені виключною компетенцією розглядати та вирішувати по суті справи окремих категорій, а їх діяльність визначається на рівні окремого нормативно-правового акта, який визначає їх правовий статус, а отже й місце в системі судоустрою України [13, с. 255-256].

Згідно ч. 12 ст. 31 КПК України Кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді здійснюється:

1) в суді першої інстанції – колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав;

2) в апеляційному порядку – колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав.

Валько В.І. та Хавронюк М. І., провівши моніторинг здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом визначили, що кардинальних змін при розв'язанні проблеми затягування розгляду справ про корупційні злочини, підслідні НАБУ, ще не відбулося, хоча початок діяльності ВАКС вселяє певні надії на те, що такі зміни невдовзі можуть настати.

Згідно Прокопів Б. В. важливо врахувати той факт, антикорупційний суд – це не замкнена система, яка складається лише з двох ланок (НАБУ – Антикорупційний суд). Для забезпечення принципу рівноправності та змагальності сторін необхідно забезпечувати рівні умови участі у судовому процесі як для антикорупційного прокурора так і для захисника [14, с. 105].

І на сьогодні у цьому є актуальна проблема. Державні інститути, які уповноважені на проведення досудового розслідування корупційних злочинів, підтримання публічного обвинувачення у суді та здійснення правосуддя у корупційних злочинах є спеціалізованими, що відповідно говорить про їх фаховий рівень у вирішенні питань, які виникають у відносинах, щодо корупційних злочинів.

Створення системи адвокатури, яка би ґрунтувалась на основі спеціалізованої державної та забезпечувала захист лише у кримінальних провадженнях у корупційних злочинах не передбачено та не потрібно, оскільки це істотно суперечить правовій природі адвокатури та захисту від публічного обвинувачення.

Водночас захист, у випадку відсутності належної спеціалізації захисника щодо корупційних злочинів, істотно «програє» у відповідній кваліфікації.

Другою особливістю є підсудність. Полянський Ю.Є. у 2018 році зазначив, що на сьогодні розгляд справ про корупцію відноситься до компетенції судів загальної юрисдикції, починаючи від окружних, тобто все зводиться до покарання дрібних корупціонерів, тоді як «акули корупції» не несуть належної відповідальності. Саме для здійснення правосуддя щодо таких корупціонерів має створюватись ВАС. Виникає питання, чи можна вважати цей суд вищим, якщо поряд з ним не створюються антикорупційні суди нижчого рівня. Думається, що в даному разі ця обставина не має істотного значення, оскільки і в подальшому інші суди загальної юрисдикції продовжуватимуть розгляд таких справ, перелік яких визначено у КПК України. Проте у слові «вищий» підкреслюється, що антикорупційним судом вищого рівня здійснюється судочинство щодо посадових осіб, які, займаючи найвищі посади в державі, завдали корупційними діяннями найбільшу матеріальну шкоду і найбільшою мірою сприяли розбещенню суспільної моралі. Все це робить цілком виправданим використання прикметника «вищий» стосовно зазначеного судового органу. Крім того, потрібно врахувати, що в такій подобі він буде єдиним в Україні, у зв'язку з цим його діяльність носитиме виключний характер у порівнянні з іншими суб'єктами судочинства [15, с. 109].

Вищому антикорупційному суду надані повноваження розглядати усі справи, розслідування яких підпадає під юрисдикцію Національного антикорупційного бюро України. Це означає, що ВАКС розглядатиме усі злочини, скоєні вищими державними посадовими особами. Підсудність спеціалізованих корупційних судів в деяких країнах може обмежуватись як посадовим статусом обвинувачених, так і категоріями злочинів, а також за ознакою розміру завданих збитків. Для прикладу, до юрисдикції спеціалізованих кримінальних судів Болгарії, Хорватії, Словаччини входить розгляд справ про організовану злочинність, навмисні вбивства, злочини, пов'язані із відмиванням коштів чи торгівлею людьми тощо [16, с. 127].

Таким чином при здійсненні правосуддя ВАКС поєднано інстанційну, предметну та територіальну підсудності. Водночас, у п. 20-2 перехідних положень КПК України знаходимо також підсудність за

зв'язком справ. Так, зазначено, що у разі об'єднання в одному провадженні матеріалів досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, серед яких є кримінальні провадження, підсудні Вищому антикорупційному суду, судове провадження здійснює Вищий антикорупційний суд, якщо виділення в окреме провадження матеріалів кримінального провадження, які не віднесені до підсудності цього суду, може негативно вплинути на повноту судового розгляду.

Водночас, визначення підсудності ВАКС не позбавлено проблемних аспектів. Так, Пономаренком Д.В. зроблено висновок, що прийом юридичної техніки – кореляції підслідності НАБУ та підсудності Вищого антикорупційного суду в чинній редакції з урахуванням ще й темпорального аспекту підсудності виявився невдалим, що ставить під загрозу право особи на суд, встановлений законом.

Верховний Суд здатен уніфікувати правозастосовну діяльність місцевих судів у процесі визначення підсудності або органів прокуратури для розв'язання цього ж питання на етапі скерування обвинувального акта до суду. Оскільки Верховний Суд є найвищою судовою інстанцією в системі судоустрою України та враховуючи його завдання із забезпечення сталості та єдності судової практики в порядку та способі, визначених процесуальним законом, то саме він має ухвалити рішення з питань стосовно того, чи підлягає конкретна справа передачі до ВАКС у разі, якщо стосовно такої справи виникає спір.

Скерування судової практики відповідно до наданих роз'яснень дасть змогу реалізувати той потенціал, який закладено в КПК, забезпечити ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення шляхом розгляду справи впродовж розумних строків і належним складом суду [17, с. 185-192].

Окрім проблем, що виникають із визначенням підсудності ВАКС Валько В. І. та Хавронюк М. І. зазначають, що нагальні проблеми здійснення правосуддя ВАКС такі:

- 1) висока завантаженість суддів ВАКС через їхню участь у розгляді багатьох справ і матеріалів;
- 2) неможливість продовження річного строку повноважень слідчих суддів;
- 3) проблеми авторозподілу справ, що виникали через неузгодженість автоматизованої системи документообігу суду з положеннями КПК України, які містять вимоги до складу суду;
- 4) відсутність незалежної Антикорупційної палати у складі Верховного Суду, сформованої за правилами відбору суддів ВАКС, яка була б судом касаційної інстанції для ВАКС;
- 5) відсутність законодавчо встановлених правил визначення пріоритетності розгляду кримінальних проваджень;
- 6) можливість багаторазового відкладання підготовчого судового засідання;
- 7) можливість неналежного документування і тривалого не передавання справи чи матеріалів для пересилання за підсудністю;
- 8) законодавча невизначеність порядку направлення кримінального провадження до ВАКС;
- 9) значна кількість випадків неприбуття адвоката чи обвинуваченого, а також необґрунтованих клопотань адвокатів;
- 10) відсутність у КПК положень, спрямованих на запобігання зловживанням процесуальними правами;
- 11) технічні складнощі при проведенні засідань у режимі відеоконференцій [18].

Втім відсутність проблем діяльності ВАКС неможлива, адже це новий інститут судової гілки влади, а здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів є складним.

Висновки. Таким чином можна визначити, що правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів – це окремий вид державницької діяльності, що здійснюється у встановленій КПК України формі, з розгляду кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення їх по суті шляхом винесення вироку (як обвинувального, так і виправдувального) з метою захисту прав і законних інтересів особи, суспільства та держави від корупційних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Пашковський В. Загальнотеоретичні особливості антикорупційного правосуддя в Україні. In: Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2018, nr. 6(34), pp. 82-84. ISSN 2345-1130;
2. Хмелевська Н.В. Деякі аспекти захисту в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Вісник Асоціації кримінального права України, 2020, № 2(14). С. 316-328. С. 317;
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n198>;

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80#w1_3;
5. Михайленко Д. Г. Кваліфікація корупційних злочинів : навч.-метод. посіб. для студентів 5-го курсу Інституту прокуратури та слідства. Одеса : Юридична література, 2013. 136;
6. Пономаренко, В. В. Рівень, структура і динаміка корупційної злочинності в Україні в період 2014-2018 років/ Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Право : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 34. С. 51-58.
7. Бігун В.С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя) . Держава і право. 2009. Вип. 46. С. 9-13.
8. Туркіна І. Є. Правосуддя як форма здійснення державної діяльності. Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 1. С. 97-104.
9. Слінько К. М. Функція правосуддя у кримінальному процесі. Наше право. 2017. № 1. С. 134-138.
10. Сиза Н. П. Правосуддя як основна кримінально-процесуальна функція. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 4. С. 55-61.
11. Муляр Г., Ховпун О. Взаємодія антикорупційних органів України під час розслідування кримінальних проваджень. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму, 2019. №2 С. 56-65. С. 63
12. Риб'янець С. А., Шемет У. Р. Порівняльно-правове осмислення нагального функціонування Вищого антикорупційного суду України. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матер. XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 лютого 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 126-128.
13. Чумак, В. В. Роль і місце вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2020. № 2 (89). С. 250-257. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.23>.
14. Прокопів Б. Специфіка функціонування вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії. Актуальні проблеми правознавства. 2018. Вип. 3. С. 103-107.
15. Полянський Ю. Є. Вищий антикорупційний суд: проблеми становлення. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 108-110.
16. Риб'янець С. А., Шемет У. Р. Порівняльно-правове осмислення нагального функціонування Вищого антикорупційного суду України. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матер. XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 лютого 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 126-128.
17. Левківська В. М. Роль Верховного Суду в забезпеченні єдності судової практики з питань підсудності справ Вищому антикорупційному суду України. Право і суспільство. 2020. № 5. С. 185-192.
18. Резюме Звіту за результатами моніторингу здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом (Київ, 2020, автори: Валько В. І., Хавронюк М. І.) <https://drive.google.com/file/d/1di4Pn6U9rtA2GpAsREW90uV8bOHHIzEK/view>